

Tomasz Dreikopel

University of Warmia and Mazury in Olsztyn. Institute of Philosophy
e-mail: tomasz.dreikopel@uwm.edu.pl
ORCID ID: 0000-0001-7529-3037

Lukasz Schubbe's *Carmen de nova constitutione Gymnasii Thoruniensis* from 1568 in the collection of the Provincial Public Library – the Copernicus Library in Toruń

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2024.007>

The text is available under a Creative Commons Attribution-No Derivatives 4.0 International (CC BY-ND 4.0).

Received: 31 V 2024

Accepted: 21 VI 2024

Dr. Tomasz Dreikopel works as an assistant professor at the Institute of Philosophy of the University of Warmia and Mazury in Olsztyn. In 1999, he obtained a Master's degree at the Faculty of Humanities of the Nicolaus Copernicus University in Toruń, and in 2008 a doctorate at the Faculty of Philology of the Nicolaus Copernicus University in Toruń. His research interests concern, among others, ancient philosophy and its reception in a broad sense, especially in academic gymnasiums in Gdańsk and Toruń at the turn of the 16th and 17th centuries. He is the author of several dozen publications, appearing, among others, in "Nowy Filomata", "Rocznik Toruński", "Szkie Humanistyczne", "Folia Toruniensia", "Humanistyka i Przyrodoznawstwo" and in several collective monographs. Recent publications by this author include: *Die welt weit erstelateinische Übersetzung der Schrift von Pseudo-Aristoteles Περὶ τῶν ἀρετῶν καὶ κακιῶν aus den Beständen der Kopernikus-Bücherei in Toruń (Thorn), angefertigt von Simon Grynaeus, Professor an der Universität Basel*, Folia Toruniensia, vol. 21: 2021, pp. 185-201; *The Characteristics of Anger as a Human Passion in Aristotle of Stagira*, [in:] *Żółć - gniew - furia. Medyczne i kulturowe aspekty na przestrzeni dziejów*, ed. W. Ślusarczyk, G. Frischke, Lublin 2022, pp. 29-38; *Erläuterungen zur Habsucht (aneleutheria, illiberalitas) als Laster in Aristotelis de virtutibuslibellus von Franz Tidicaeus*, Folia Toruniensia, vol. 22: 2022, pp. 113-126.

The year 1568 is an important turning point in the history of Toruń education. Then, on 8 March, as a result of the reorganisation of the municipal school carried out under the direction of Rector Maciej Breu (Dreikopel, 2015, 60), the local gymnasium formally began its operation. In the intention of the then city authorities, as well as the author of the reform himself, it was to become a school of a humanistic character, a rigorously Protestant religious face and a conservative educational model (Salmonowicz, 1978, 141). Such a model of teaching, religious formation and upbringing in a gymnasium results directly from the information that can be found in the 40-page publication in quarto *Novae scholae T[h]orun[.]ensis ratio doctrinae et disciplinae* (hereinafter: *Ratio*, 1568) published in the same year in the publishing house of Jakub Rhode in Gdańsk. The above-mentioned print, which is currently in the collection of the Provincial Public Library – the Copernicus Library in Toruń (file no. 102799), contains primarily *Constitutio Scholae T[h]oruniensis* (*Ratio*, f. [B4]–[E4]), describing the principles of religious education, the curriculum and the order regulations in force in gymnasiums (Dreikopel, 2015, 59–67; 2016, 63–70). These provisions are preceded by a programmatic introduction by Maciej Breu, dedicated “candido et aequo Lectori” (*Ratio*, f. A2–A[4]), as well as a speech on the occasion of the introduction of the new rector, which was given by pastor Szymon Musaeus (Tync, 1928, 29, 36–37, 63), doctor of theology and honorary professor at the gymnasium, who was the head of the Protestant clergy in Toruń (*Ratio*, f. A[4]–[B3]). The last two folios of the publication from 1568 (*Ratio*, f. [E4]–[F1]) are occupied by the Latin carmen, of which creator is Łukasz Schubbe (Lucas Schubbaeus), the then rector of the school. Unfortunately, our information about the author of this poetic trifle is fragmentary and concerns only the Toruń period of Schubbe’s didactic and literary activity, i.e. the years 1568–1572 (Tync, 1928, 62, 66). He was certainly a man who had received a thorough education and, like the rector Breu, probably had a master’s degree in artium. This is evidenced by both Schubbe’s position in the school’s structure and the fact that he was entrusted with teaching in the highest sixth grade at the time. It should be added that education in the higher grades, i.e. the fourth, fifth and sixth, was carried out in a 2-year system, so the rector supervised young men who de facto had to complete the last stage of education in a 9-year lower secondary school (Salmonowicz, 1978, 141). The information that can be found in the school laws (*Ratio*, f. D[1]–D2), it follows that Schubbe taught Greek and Latin grammar in the above-mentioned class, as well as translated from both classical languages, making the reading of *Carmina aurea* by Pythagoras, *Gnomes* by Phocylides and *Epistulae ad familiars* by Cyncero a subject (Dreikopel, 2015, 63–64). He was also a talented poet, which is confirmed not only by the above-mentioned carmen, but also by the biblical poem written in hexameter *Historia rerum gestarum heroici ducis Gideonis*, published in 1569 in the Toruń printing house of Stanisław Worffschauffel (Tync, 1928, 62), which is currently in the collection of the Gdańsk Library of the Polish Academy of Sciences (file no. Qb 10062 adl. 18).

Interesting to me in this study *Carmen de nova constitutione Gymnasii T[h]oruniensis* Schubbe wrote in Latin, using a metric measure, which in this case is the elegiac couplet. On the one hand, this work is part of the typical trend of occasional poetry, and on the other hand, it is an important testimony, the author of which reliably brings the reader closer to the backstage of the reorganization and reform of the Toruń school. Taking into account the importance of Schubbe's poem as source material and the obvious limitations imposed on the translator by the need to maintain the requirements of Latin metre, I decided to translate prose into Polish. Those places in the translation that I have put in square brackets are my complement or addition as a translator. I also include a transliteration of the text of carmen from 1568, in which I standardized the spelling and punctuation, and also solved the abbreviations used by the author. In the original text, I make the necessary correction, the lexical, syntactic and metric legitimacy of which I refer to in the commentary to the Polish translation.

* * *

**Carmen de nova constitutione Gymnasii T[h]oruniensis,
scriptum a Luca Schubbaeo, eiusdem Conrectore**

Si quis opus studiis neget esse virisq[ue] peritis,
floreat ut Christi coetus et urbis honos,
hunc ego vix sani cerebri, sed mentis egentem
et reor, et moneo, gustet ut elleborum.

^{/5/} Artibus absq[ue] bonis sed non doctrina parari
et sine linguarum cognitione potest.

Nobiscum pariter constat non nasci et artes,
sed nos erudiunt limina docta scholae.

Publica res igitur, nec non Ecclesia Christi
^{/10/} poscit honoratas constituisse scholas.

Haec reputans noster vigilanti mente Senatus
ampla monasterii templa domosq[ue] capit.
Idq[ue] repurgatum veterem traduxit in usum
et celebris voluit nomen habere scholae.

^{/15/} Sumptibus immensis habitacula plurima Phoebos
condidit et Phoebi quos pius ardor habet.

Nec satis hoc, variis multos eduxit ab oris
artibus insignes et pietate viros,
qui pueris tradant teneris elementa sub annis

^{/20/} et doceant mores cum pietate bonos.

Caetera quid memorem? Tali ratione docentes
utuntur, velut haec edita forma refert.

Hic Germanus homo Graium praeterq[ue] Latinum

sermonem discet verba Polona loqui.

^{/25/} Namq[ue] professorem nutrit schola nostra Polonum,
ingenii Musae quem decora[ve]re bonis.

Sarmaticusq[ue] puer, studium nisi desit et usus,
discet Teutonicos ore referre modos.

Passibus ergo citis, seu te Germanica tellus,

^{/30/} sive Polona tenent tecta, venito puer!

Sumptibus hic aequis artes moresq[ue] pudicos
et veri disces dogmata pura Dei.

At vos, o cives, pia factaiuvate Senatus
vestraq[ue] sit doctas cura fovere scholas.

^{/35/} Hospitiis pateant aedes, adiungite mensis,

Qui[bu]s sors magnificas dura negavit opes.

Sic alias haec ante scholas caput ex[s]eretaltum
et vestrum memori nomen honore feret.

Christe, Dei fili, nostrum Tu dirige coetum,

^{/40/} dicat ut et faciat non nisi grata Tibi.

* * *

Song on the occasion of the new way of organizing [teaching] in the Toruń Gymnasium, written by Łukasz Schubbe, the rector of this [school]

^{/1-2/} If anyone says that we do not need doctrines and learned men to develop the congregation of Christ, and also the good name of the city, ^{/3-4/} I think that such a man is not entirely sane, and certainly lacks reason, and I recommend that he should taste the decoction of the hellebore. ^{/5-6/} Education cannot be acquired without moral virtues and knowledge of languages. ^{/7-8/} It is known, however, that [this kind of] skills are not born with us, but we acquire them by entering the threshold of a school full of science. ^{/9-10/} Hence both the state and the church of Christ require us to create excellent schools. ^{/11-12/} With this in mind and thinking prudently, our City Council acquired churches as well as spacious monastery buildings. ^{/13-14/} After their renovation, they intended them for their former use, wanting them to be called an excellent school. ^{/15-16/} With enormous expenditure, they created countless abodes, not only for Phoebus, but also for those who are held in their power by his holy flame. ^{/17-18/} Moreover, they brought men from various parts of the world who were distinguished by learning and piety, ^{/19-20/} to teach boys from an early age the basics of knowledge and to teach them good manners and piety. ^{/21-22/} Why should I mention the other things? When teaching, they use a method that reflects the pattern presented [in this work]. ^{/23-24/} [It] is here that a newcomer from Germany, in addition to speaking Greek and Latin, will also learn to express himself in Polish. ^{/25-26/} For our school maintains a professor of the Polish [language], whom

the Muses [generously] endowed with gifts. ^{/27-28/} A boy from Poland, if he does not lack diligence and practice, will also learn to compose statements in German. ^{/29-30/} So come quickly, young man, regardless of whether you are held by the German land or by the thatched roofs of Poland! ^{/31-32/} With the same expenses, you will gain knowledge and decent morals here, and you will learn the unblemished teachings of the true God. ^{/33-34/} In the meantime, you, citizens, support the godly deeds of the City Council and take care to cultivate schools full of knowledge. ^{/35-36/} Open the doors of your homes to the newcomers and set tables [for those] whose difficult fate has barred the way to great wealth. ^{/37-38/} May this school thus raise its head higher than the others, and may it bear your name with grateful respect. ^{/39-40/} And you, Christ, Son of God, so lead our congregation that it will say and do only that which is pleasing to you.

Comment:

^{/3-4/} ...that he should taste the decoction of the hellebore (...*gustet ut elleborum*): hellebore, Greek *helléboros*, Latin *elleborus*, *elleborum*, *veratrum*; specifically, it is its white or black variety (*veratrum album*, *veratrum nigrum*), from which the decoction was applied orally in states of insanity, and even madness as a medicinal decoction due to its strong cleansing effect on the body (Abramowiczówna, 1960, II, 103; Gawryś, 2008, 192; Korpanty, 2001, I, 641; Plezia, 1998, II, 308).

^{/7-8/} *It is known, however, that [this kind of] skills are not born with us... (Nobiscum partier constat non nascietartes)*: here I correct the original version of Schubbe's text, proposing in place of the word *nascier*, which does not exist in Latin, the form of the infinitive *nasci* as fully justified lexically and syntactically, followed by the conjunction *et* (here: *however*) that in line with the rules of metrics; it can be assumed that in the sixteenth-century original we are dealing with a printing error rather than a lack of philological competence of the author of the poem.

^{/11-12/} ... our City Council acquired churches as well as spacious monastery buildings (*noster... Senatus ampla monasterii templa domosq[ue] capit*): the events of 1559 are mentioned here, when the city councillors formally took over the Church of the Assumption of the Blessed Virgin Mary, commonly referred to as the Church of the Virgin Mary, together with the monastery buildings, from the Franciscan Order and handed them over to the Protestants; the second of the temples mentioned by the author of the poem is the present cathedral basilica of St. John the Baptist and St. John the Evangelist, until the end of the twentieth century referred to as the church of St. John; it should be noted that while the first of the churches and the former monastery buildings were made available to Protestants, the church of St. John was used until 1596 together with the Catholics (Tync, 1928, 24–26; Dreikopel, 2015, 60).

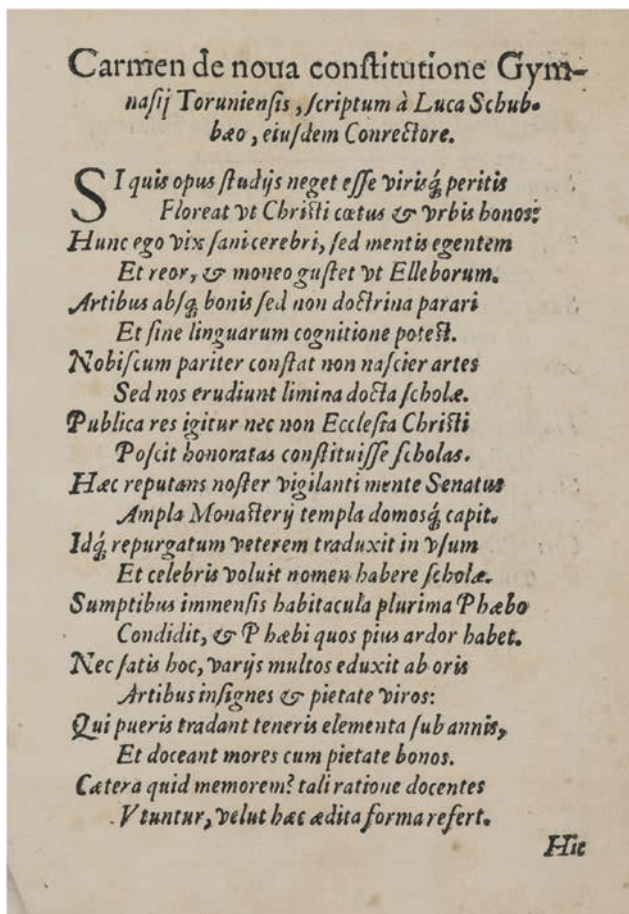
^{/13-14/} *After their renovation, they intended them for their former use... (Idq[ue] repurgatum veterem traduxit in usum...)*: a thorough renovation of the former monastery buildings was carried out in the years 1564–1565; after its com-

pletion, the buildings were intended for the needs of the already existing municipal school, which functioned at the church of St. John, and from 1565 also at the church of the Virgin Mary; in this context, the City Council actually designated it *for its former use*, because from the fourteenth century, still in the times of the Franciscan Order, there was a monastery school there (Tync, 1928, 26–27).

^{/15-16/} *To Phoebus...: Phoebus, Greek Phoībos, Latin Phoebus – “the Shining One”, epithet and often, especially in Latin, the name of Apollo; in Schubbe’s poem he undoubtedly appears as the god of wisdom and the guide of the muses who take care of every kind of field of science and art (Kopaliński, 2015, 51, 800).*

^{/17-18/} *... they brought men from various parts of the world who were distinguished by learning and piety... (...varijs multos eduxit ab orisartibusinsignes et pietateviros...):* indeed, on the list of 10 teachers who began classes in the gymnasium in 1568 (*Ratio*, 1568, f. D[1]–D2), there is only one, i.e. Leopold Pannoniensis, about whom it can be assumed that his hometown was Toruń (Tync, 1928, 62). The others, namely rector Breu, rector Schubbe, honorary professors – Musaeus, Cziremberg, Burchardi, as well as Gutting, Thulmeiner, Coletus and Nicolai, teaching at the school as *collegae*, came from outside Toruń.

^{/25-26/} *For our school maintains a professor of the Polish [language]... (Namq[ue] professorem-nutrit schola nostra Polonum...):* this position was held at that time by Michał Nicolai, working as a Polish cantor in the churches of the Virgin Mary and St. John, about whom we have no further information apart from these references; however, we know quite well the details of the functioning of the so-called Scho-

The first page of *Carmen de noua constitutione Gymnasii Thoruniensis* by Lucas Schubbe from 1568.

Source: Provincial Public Library – the Copernicus Library in Toruń, file no. 102799.

la Polonica in the gymnasium, which, by the way, determined a kind of uniqueness of teaching in the Toruń school, especially in the upper grades (*Ratio*, 1568, f. C[1]–C3; Tync, 1928, 39–40; Dreikopel, 2015, 62–64).

References

- Abramowiczówna, Z. (ed.) (1958–1965). *Słownik grecko-polski*. Vol. 1–4. PWN.
- Breu, M. (1568). *Novae scholae T[h]orun[i]ensis ratio doctrinae et disciplinae*. Excudebat Iacobus Rhodus.
- Dreikopel, T. (2015). Ustawy Gimnazjum Toruńskiego z 1568 r. (cz. I – wychowanie i program nauczania). Przekład z języka łacińskiego. *Folia Toruniensia* 15, 59–67.
- Dreikopel, T. (2016). Ustawy Gimnazjum Toruńskiego z 1568 r. (cz. II – przepisy porządkowe). Przekład z języka łacińskiego, *Folia Toruniensia* 16, 63–70.
- Gawryś, W. (2008). *Słownik roślin zielnych (łacińsko-polski)*. Officina Botanica.
- Kopaliński, W. (2015). *Słownik mitów i tradycji kultury*. Oficyna Wydawnicza RYTM.
- Korpanty, J. (ed.). (2001). *Słownik łacińsko-polski*. Vol. 1–2. PWN.
- Plezia M. (ed.). (2007). *Słownik łacińsko-polski*. Vol. 1–5. PWN.
- Salmonowicz, S. (1978). Nauczanie filozofii w Toruńskim Gimnazjum Akademickim (1568–1793). In Szczucki L. (ed.). *Nauczanie filozofii w Polsce w XV–XVIII w.* (pp. [137]–197). Wydawnictwo PAN.
- Schubbaeus, L. (1569). *Historia rerum gestarum heroici ducis Gedeonis*. [Excudebat] S[tanislaus] Worffschauffel.
- Tync, S. (1928). *Dzieje Gimnazjum Toruńskiego (1568–1793)*. Vol. 1. Towarzystwo Naukowe w Toruniu.

Tomasz Dreikopel

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie. Instytut Filozofii
 e-mail: tomasz.dreikopel@uwm.edu.pl
 ORCID ID: 0000-0001-7529-3037

Łukasza Schubbeo *Carmen de nova constitutione Gymnasii Thoruniensis* z 1568 r. w zbiorach Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej – Książnicy Kopernikańskiej w Toruniu

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2024.007>

Tekst jest opublikowany na zasadach niewyłącznej licencji Creative Commons
 Uznanie autorstwa – Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe (CC BY-ND 4.0).

Otrzymano: 31 V 2024

Zaakceptowano: 21 VI 2024

Dr Tomasz Dreikopel pracuje na stanowisku adiunkta dydaktycznego w Instytucie Filozofii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. W 1999 r. uzyskał magisterium na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, a w roku 2008 doktorat na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Jego zainteresowania badawcze dotyczą m.in. filozofii starożytnej oraz jej szeroko pojętej recepcji, zwłaszcza w gimnazjach akademickich Gdańska i Torunia na przełomie XVI i XVII w. Jest autorem kilkudziesięciu publikacji, zamieszczonych m.in. na łamach „Nowego Filomaty”, „Rocznika Toruńskiego”, „Szkieł Humanistycznych”, „Folia Toruniensia”, „Humanistyki i Przyrodoznawstwa” oraz w kilku monografiach zbiorowych. Z ostatnich publikacji tego autora należy wymienić: *Die welt weit Erste lateinische Übersetzung der Schrift von Pseudo-Aristoteles Περι των ἀρετών και κακῶν aus den Beständen der Kopernikus-Bücherei in Toruń (Thorn), angefertigt von Simon Grynaeus, Professoran der Universität Basel*, Folia Toruniensia, t. 21: 2021, s. 185-201; *Charakterystyka gniewu jako ludzkiej namiętności u Arystotelesa ze Stagiry*, [w:] *Żółć - gniew - furia. Medyczne i kulturowe aspekty na przestrzeni dziejów*, red. W. Ślusarczyk, G. Frischke, Lublin 2022, s. 29-38; *Erläuterungen zur Habsucht (aneleutheria, illiberalitas) als Laster in Aristotelis de virtutibuslibellus von Franz Tidicaeus*, Folia Toruniensia, t. 22: 2022, s. 113-126.

Rok 1568 stanowi istotną cezurę w dziejach szkolnictwa toruńskiego. Wówczas, w dniu 8 marca, w rezultacie przeprowadzonej pod kierunkiem rektora Macieja Breua (Dreikopel, 2015, 60) reorganizacji szkoły miejskiej, formalnie rozpoczęło swoją działalność tamtejsze gimnazjum. W zamyśle ówczesnych władz miasta, jak i samego autora reformy miało stać się szkołą o charakterze humanistycznym, rygorystycznie protestanckim obliczu wyznaniowym i konserwatywnym modelu wychowawczym (Salmonowicz, 1978, 141). Taki model nauczania, formacji religijnej i wychowania w gimnazjum wynika wprost z informacji, które znajdują się w opublikowanej w tym samym roku w gdańskiej oficynie Jakuba Rhode, liczącej 40 stron in quarto *Novae scholae T[h]orun[i]ensis ratio doctrinae et disciplinae* (dalej: *Ratio*, 1568). Wspomniany druk, który obecnie znajduje się w zbiorach Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej – Książnicy Kopernikańskiej w Toruniu (sygn. 102799), zawiera przede wszystkim *Constitutio Scholae T[h]orunien-sis* (*Ratio*, k. [B4]–[E4]), opisującą zasady wychowania religijnego, program nauczania oraz obowiązujące w gimnazjum przepisy porządkowe (Dreikopel, 2015, 59–67; 2016, 63–70). Zapisy te poprzedza mające w pewnym sensie charakter programowy słowo wstępne Macieja Breua, dedykowane „candido et aequo Lectori” (*Ratio*, k. A2–A[4]), a także mowa z okazji introdukcji nowego rektora, którą wygłosił pastor Szymon Musaeus (Tync, 1928, 29, 36–37, 63), doktor teologii i profesor honorowy w gimnazjum, który stał na czele protestanckiego duchowieństwa w Toruniu (*Ratio*, k. A[4]–[B3]). Dwie ostatnie karty publikacji z 1568 r. (*Ratio*, k. [E4]–[F1]) zajmuje łacińskie carmen, którego twórcą jest Łukasz Schubbe (Lucas Schubbaeus), ówczesny konrektor szkoły. Nasze informacje na temat autora tego poetyckiego drobiazgu mają, niestety, charakter fragmentaryczny i dotyczą wyłącznie toruńskiego okresu działalności dydaktycznej i literackiej Schubbego, tj. lat 1568–1572 (Tync, 1928, 62, 66). Z całą pewnością był człowiekiem, który odebrał staranne wykształcenie i zapewne, podobnie jak rektor Breu, posiadał tytuł magistra artium. Świadczy o tym zarówno pozycja Schubbego w strukturze szkoły, jak i fakt, że powierzono mu prowadzenie zajęć w najwyższej wówczas klasie szóstej. Należy dodać, że nauka w klasach wyższych, tj. czwartej, piątej i szóstej, przebiegała w systemie 2-letnim, a zatem pod opieką konrektora znajdowali się młodzieńcy, którzy de facto mieli do zrealizowania ostatni etap edukacji w 9-letnim gimnazjum (Salmonowicz, 1978, 141). Z informacji, jakie odnajdujemy w ustawach szkoły (*Ratio*, k. D[1]–D2), wynika, że Schubbe wykładał we wspomnianej klasie gramatykę grecką i łacińską, a także prowadził translatoria z obu języków klasycznych, czyniąc przedmiotem lektury *Carmina aurea* Pitagorasa, *Gnomy* Fokylidesa oraz *Epistulae ad familiares* Cyserona (Dreikopel, 2015, 63–64). Był też utalentowanym poetą, czego potwierdzeniem jest nie tylko wspomniane powyżej carmen, ale także napisany heksametrem poemat biblijny *Historia rerum gestarum heroiciducis Gedeonis*, opublikowany w 1569 r. w toruńskiej oficynie drukarskiej Stanisława Worffschauffela (Tync, 1928, 62), który znajduje się obecnie w zasobach Biblioteki Gdańskiej Polskiej Akademii Nauk (sygn. Qb 10062 adl. 18).

Interesujące mnie w niniejszym opracowaniu *Carmen de nova constitutione Gymnasii T[h]oruniensis* napisał Schubbe w języku łacińskim, posługując się miarą metryczną, jaką w tym przypadku jest dystych elegijny. Utwór ten z jednej strony wpisuje się w typowy nurt poezji okolicznościowej, z drugiej zaś stanowi ważne testimonium, którego autor rzetelnie przybliży czytelnikowi kulisy związane z reorganizacją i reformą szkoły toruńskiej. Biorąc pod uwagę znaczenie wiersza Schubbego jako materiału źródłowego oraz oczywiste ograniczenia, jakie narzuca tłumaczowi konieczność zachowania wymogów łacińskiego metrum, zdecydowałem się na dokonanie translacji na język polski prozą. Te miejsca w przekładzie, które ująłem w nawias kwadratowy, są moim, jako tłumacza, uzupełnieniem bądź dodatkiem. Zamieszczam ponadto transliterację tekstu carmen z 1568 r., w której ujednoliciłem pisownię i interpunkcję, a także rozwiązałem zastosowane przez autora abreviacje. W tekście oryginału wprowadzam konieczną poprawkę, do której zasadności leksykalnej, składniowej i metrycznej odnoszę się w komentarzu do polskiego tłumaczenia.

* * *

Carmen de nova constitutione Gymnasii T[h]oruniensis, scriptum a Luca Schubbaeo, eiusdem Conrectore

Si quis opus studiis neget esse virisq[ue] peritis,
floreat ut Christi coetus et urbis honos,
hunc ego vix sani cerebri, sed mentis egentem
et reor, et moneo, gustet ut elleborum.

^{/5/} Artibus absq[ue] bonis sed non doctrina parari
et sine linguarum cognitione potest.

Nobiscum pariter constat non nasci et artes,
sed nos erudiunt limina docta scholae.

Publica res igitur, nec non Ecclesia Christi
^{/10/} poscit honoratas constituisse scholas.

Haec reputans noster vigilanti mente Senatus
ampla monasterii templa domosq[ue] capit.
Idq[ue] repurgatum veterem traduxit in usum
et celebris voluit nomen habere scholae.

^{/15/} Sumptibus immensis habitacula plurima Phoebos
condidit et Phoebi quos pius ardor habet.

Nec satis hoc, variis multos eduxit ab oris
artibus insignes et pietate viros,
qui pueris tradant teneris elementa sub annis

^{/20/} et doceant mores cum pietate bonos.

Caetera quid memorem? Tali ratione docentes

utuntur, velut haec edita forma refert.
 Hic Germanus homo Graium praeterq[ue] Latinum
 sermonem discet verba Polona loqui.
^{/25/} Namq[ue] professorem nutrit schola nostra Polonum,
 ingenii Musae quem decora[ve]re bonis.
 Sarmaticusq[ue] puer, studium nisi desit et usus,
 discet Teutonicos ore referre modos.
 Passibus ergo citis, seu te Germanica tellus,
^{/30/} sive Polona tenent tecta, venito puer!
 Sumptibus hic aequis artes moresq[ue] pudicos
 et veri disces dogmata pura Dei.
 At vos, o cives, pia facta iuvate Senatus
 vestraq[ue] sit doctas cura fovere scholas.
^{/35/} Hospitiis pateant aedes, adiungite mensis,
 Qui[bus] sors magnificas dura negavit opes.
 Sic alias haec ante scholas caput ex[s]eret altum
 et vestrum memori nomen honore feret.
 Christe, Dei fili, nostrum Tu dirige coetum,
^{/40/} dicat ut et faciat non nisi grata Tibi.

* * *

Pieśń z okazji nowego sposobu organizacji [nauczania] w Gimnazjum Toruńskim, napisana przez Łukasza Schubbego, konrektora tejże [szkoły]

^{/1-2/} Jeżeli ktoś twierdzi, że nie potrzeba [nam] nauk i mężów uczonych, żeby mogło rozwijać się zgromadzenie Chrystusa, a także dobre imię miasta, ^{/3-4/} uważam, że taki [człowiek] nie jest całkiem zdrow na umyśle, a na pewno brak mu rozumu; zalecam [więc], aby skosztował wywaru z ciemieżycy. ^{/5-6/} Wykształcenia zaś nie można zdobyć bez [poznania] zalet moralnych i znajomości języków. ^{/7-8/} Wiadomo jednak, że [tego rodzaju] umiejętności nie rodzą się razem z nami, ale nabywamy ich, [wkraczając] w progi pełnej uczoneości szkoły. ^{/9-10/} Stąd też zarówno państwo, jak i Chrystusowy kościół wymagają [od nas], abyśmy stworzyli znakomite szkoły. ^{/11-12/} Mając to na uwadze i myśląc rozważnie nasza Rada Miasta pozyskała świątynie, a także przestronne zabudowania klasztorne. ^{/13-14/} Po ich odnowieniu przeznaczyła je do dawnego użytku, pragnąc, aby zyskały miano znakomitej szkoły. ^{/15-16/} Dzięki ogromnym nakładom stworzyła niezliczone siedziby nie tylko Febusowi, ale i tym, których dzierży w swej mocy jego święty płomień. ^{/17-18/} Co więcej, sprowadziła z różnych stron świata odznaczających się uczoneością i bogobojnością mężów, ^{/19-20/} aby przekazywali chłopcom od najmłodszych lat podstawy wiedzy oraz uczyli dobrych obyczajów i pobożności. ^{/21-22/} Po

cóż mam wspominać o pozostałych sprawach? Nauczając używają takiej metody, którą odzwierciedla przedstawiony [w tym utworze] wzorzec. ^{/23-24/} [To] tutaj przybysz z Niemiec poza mówieniem [w językach] greckim oraz łacińskim będzie się uczyć również wypowiedzania się w języku polskim. ^{/25-26/} Albowiem nasza szkoła utrzymuje profesora [języka] polskiego, którego Muzy [hojnie] obdarzyły dobrami zdolności. ^{/27-28/} Także chłopiec [pochodzący] z Polski, o ile nie zabraknie [mu] pilności i praktyki, nauczy się tworzyć wypowiedzi w języku niemieckim. ^{/29-30/} Szybkim więc krokiem przybysz, młody człowieku, niezależnie od tego, czy trzyma cię przy sobie niemiecka ziemia, czy też polskie strzechy! ^{/31-32/} Przy takich samych wydatkach zdobędziesz tutaj wiedzę i przyzwoite obyczaje oraz [poznasz] niczym nieskalane nauki prawdziwego Boga. ^{/33-34/} Tymczasem wy, obywatele, wspierajcie zbożne uczynki Rady Miasta i zadbajcie, aby pielęgnować pełne uczoności szkoły. ^{/35-36/} Otwórzcie przybyszom drzwi domów i zastawcie stoły [przed tymi], którym niełatwy los zamknął drogę do wielkiego majątku. ^{/37-38/} Niechaj w ten oto sposób ta szkoła wzniesie głowę wyżej niż inne i niech nosi wasze imię z wdzięcznym szacunkiem. ^{/39-40/} Ty zaś, Chrystusie, synu Boży, tak prowadź nasze zgromadzenie, aby mówiło i czyniło tylko to, co jest Tobie miłe.

Komentarz:

^{/3-4/} ...*aby skosztował wywaru z ciemiężycy (...gustet ut elleborum): ciemiężycy*, gr. *helléboros*, łac. *elleborus*, *elleborum*, *veratrum*; konkretnie chodzi o jej białą lub czarną odmianę (*veratrum album*, *veratrum nigrum*), z której wywar aplikowano doustnie przy stanach niepoczytalności, obłąkania, a nawet szaleństwa jako leczniczy z powodu działania silnie oczyszczającego organizm (Abramowiczówna, 1960, II, 103; Gawryś, 2008, 192; Korpanty, 2001, I, 641; Plezia, 1998, II, 308).

^{/7-8/} *Wiadomo jednak, że... umiejętności nie rodzą się razem z nami...* (*Nobis cum pariter constat non nasci et artes*): w tym miejscu poprawiam oryginalną wersję tekstu Schubbego, proponując w miejsce słowa *nascier*, które w łacinie nie istnieje, formę bezokolicznika *nasci* jako w pełni uzasadnioną leksykalnie i składniowo oraz następujący po niej, a zgodny z regułami metryki spójnik *et* (tu: *jednak*); można przypuszczać, że w XVI-wiecznym oryginale mamy do czynienia raczej z błędem drukarskim, niż z brakiem filologicznych kompetencji autora wiersza.

^{/11-12/} ...*nasza Rada Miasta pozyskała świątynie, a także przestronne zabudowania klasztorne (noster... Senatus ampla monasterii templi domosq[ue] capit)*: mowa w tym miejscu o wydarzeniach z 1559 r., kiedy rajcy miejscy formalnie przejęli od zakonu franciszkanów i przekazali protestantom kościół Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny, powszechnie określany jako kościół Marii Panny, wraz z zabudowaniami klasztorowymi; drugą ze świątyń, o której wspomina autor wiersza, jest obecna bazylika katedralna św. Jana Chrzyciela i św. Jana Ewan-

gelisty, do końca XX w. określana jako kościół św. Jana; należy zaznaczyć, że o ile pierwszy z kościołów i zabudowania poklasztorne oddano do dyspozycji protestantom, o tyle z kościoła św. Jana korzystali do roku 1596 wspólnie z katolikami (Tync, 1928, 24–26; Dreikopel, 2015, 60).

^{/13-14/} *Po ich odnowieniu przeznaczyla je do dawnego uzytku... (Idq[ue] repurgatum veterem traduxit in usum...):* gruntowny remont zabudowań poklasztornych przeprowadzono w latach 1564–1565; po jego zakończeniu budynki zostały przeznaczone na potrzeby istniejącej już szkoły miejskiej, która funkcjonowała przy kościele św. Jana, a od 1565 r. również przy kościele Panny Marii; w tym kontekście Rada Miasta rzeczywiście przeznaczyła je do dawnego użyciu, ponieważ od XIV w., jeszcze za czasów zakonu franciszkańskiego, funkcjonowała tam szkoła klasztorna (Tync, 1928, 26–27).

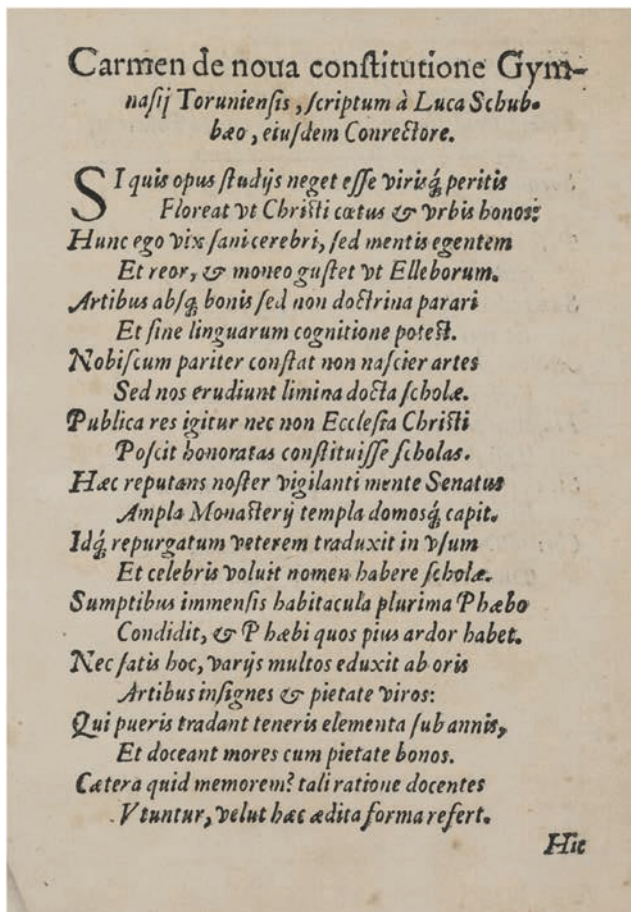
^{/15-16/} *Febusowi...: Febus*, gr. *Φοῖβος*, łac. *Phoebus* – „Jaśniejący”, epitet i często, zwłaszcza w języku łacińskim, imię Apollona; w wierszu Schubbego pojawia się niewątpliwie jako bóg mądrości i przewodnik muz, które sprawują opiekę nad każdego rodzaju dziedziną nauki i sztuki (Kopaliński, 2015, 51, 800).

^{/17-18/} *...sprowadzila z róznych stron swiata odznaczajacych się uczonością i bogobojnością mężów... (...varijs multos eduxit ab orisartibusinsignes et pietate viros...):* istotnie, na liście

10. nauczycieli, którzy w 1568 r. rozpoczęli zajęcia w gimnazjum (*Ratio*, 1568, D[1]), znajduje się tylko jeden, tj. Leopold Pannonius, co do którego można wysnuć przypuszczenie, że jego rodzinnym miastem był Toruń (Tync, 1928, 62). Pozostali, a mianowicie rektor Breu, konrektor Schubbe, profesorowie honorowi – Musaeus,

Pierwsza strona *Carmen de nova constitutione Gymnasii Thoruniensis* Łukasza Schubbego z 1568 r.

Źródło: Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Książnica Kopernikańska w Toruniu, sygn. 102799.

Cziremberg, Burchardi, a także Gutting, Thulmeiner, Coletus i Nicolai, nauczający w szkole jako *collegae*, pochodzili spoza Torunia.

^{/25-26/} *Albowiem nasza szkoła utrzymuje profesora [języka] polskiego... (Namq[ue] professorem nutrit schola nostra Polonum...)*: stanowisko to sprawował wówczas Michał Nicolai, pracujący jako polski kantor w kościołach Panny Marii i św. Jana, o którym poza tymi wzmiankami nie posiadamy bliższych informacji; dość dokładnie znamy natomiast szczegóły funkcjonowania w gimnazjum tzw. *Schola Polonica*, która zresztą stanowiła o pewnego rodzaju wyjątkowości nauczania w szkole toruńskiej, zwłaszcza w klasach wyższych (*Ratio*, 1568, k. C[1]–C3; Tync, 1928, 39–40; Dreikopel, 2015, 62–64).

Bibliografia

- Abramowiczówna, Z. (red.) (1958–1965). *Słownik grecko-polski*. T. 1–4. PWN.
- Breu, M. (1568). *Novae scholae T[h]orun[i]ensis ratio doctrinae et disciplinae*. Excudebat Iacobus Rhodus.
- Dreikopel, T. (2015). Ustawy Gimnazjum Toruńskiego z 1568 r. (cz. I – wychowanie i program nauczania). Przekład z języka łacińskiego. *Folia Toruniensia* 15, 59–67.
- Dreikopel, T. (2016). Ustawy Gimnazjum Toruńskiego z 1568 r. (cz. II – przepisy porządkowe). Przekład z języka łacińskiego, *Folia Toruniensia* 16, 63–70.
- Gawryś, W. (2008). *Słownik roślin zielnych (łacińsko-polski)*. Officina Botanica.
- Kopaliński, W. (2015). *Słownik mitów i tradycji kultury*. Oficyna Wydawnicza RYTM.
- Korpanty, J. (red.) (2001). *Słownik łacińsko-polski*. T. 1–2. PWN.
- Plezia M. (red.) (2007). *Słownik łacińsko-polski*. T. 1–5. PWN.
- Salmonowicz, S. (1978). Nauczanie filozofii w Toruńskim Gimnazjum Akademickim (1568–1793). W Szczucki L. (red.). *Nauczanie filozofii w Polsce w XV–XVIII w.* (s. [137]–197). Wydawnictwo PAN.
- Schubbaeus, L. (1569). *Historia rerum gestarum heroici ducis Gedeonis*. [Excudebat] S[tanislaus] Worffschauffel.
- Tync, S. (1928). *Dzieje Gimnazjum Toruńskiego (1568–1793)*. T. 1. Towarzystwo Naukowe w Toruniu.

Tomasz Dreikopel

Universität Ermland-Masuren in Allenstein, Philosophieinstitut
E-Mail: tomasz.dreikopel@uwm.edu.pl
ORCID ID: 0000-0001-7529-3037

**Lukas Schubbes *Carmen de nova
constitutione Gymnasii Thoruniensis* von
1568 in den Beständen der Öffentlichen
Woiwodschaftsbibliothek – Kopernikus-
Bücherei in Thorn**

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/FT.2024.007>

Dieser Text wird unter der Creative Commons-Lizenz Namensnennung –
Keine Bearbeitung 4.0 International (CC BY-ND 4.0 PL) veröffentlicht.

Zugesandt: 31 V 2024

Angenommen: 21 VI 2024

Dr. Tomasz Dreikopel ist Dozent im Philosophieinstitut der Universität Ermland-Masuren in Allenstein. 1999 erwarb er einen Magistertitel an der Geisteswissenschaftlichen Fakultät der Nikolaus Kopernikus Universität in Thorn und 2008 einen Dokortitel an der Philologischen Fakultät derselben Universität. Sein Forschungsinteresse bezieht sich u.a. auf die altertümliche Philosophie und ihre breitere Rezeption, vor allem in den akademischen Gymnasien Danzigs und Thorns an der Wende vom 16. zum 17. Jahrhundert. Er ist Autor mehrerer Veröffentlichungen, die u.a. in den Fachzeitschriften „Nowy Filomata“, „Rocznik Toruński“, „Szkice Humanistyczne“, „Folia Toruniensia“, „Humanistyka i Przyrodoznawstwo“ sowie in einigen Sammelbänden erschienen. Zu den neuesten Publikationen dieses Autors gehören: *Die weltweit erste lateinische Übersetzung der Schrift von Pseudo-Aristoteles Περὶ τῶν ἀρετῶν καὶ κακῶν aus den Beständen der Kopernikus-Bücherei in Toruń (Thorn), angefertigt von Simon Grynaeus, Professor an der Universität Basel*, *Folia Toruniensia*, Bd. 21: 2021, S. 185–201; *Charakterystyka gniewu jako ludzkiej namiętności u Arystotelesa ze Stagiry* [Charakteristik des Zorns als menschlicher Leidenschaft bei Aristoteles von Stageira], [w:] *Żółć – gniew – furia. Medyczne i kulturowe aspekty na przestrzeni dziejów* [Galle – Zorn – Wut. Medizinische und kulturelle Aspekte im Laufe der Geschichte], hg. W. Ślusarczyk, G. Frischke, Lublin 2022,

S. 29–38; *Erläuterungen zur Habsucht (aneleutheria, illiberalitas) als Laster in Aristotelis de virtutibuslibellus von Franz Tidicaeus, FoliaToruniensia, Bd. 22: 2022, S. 113–126.*

Das Jahr 1568 wird für eine bedeutende Zäsur in der Geschichte des Thornischen Schulwesens gehalten. Damals, am 8. März, hat das dortige Gymnasium als Resultat der unter Leitung von Rektor Mathias Breu unternommenen Reorganisierung der Stadtschule (Dreikopel, 2015, 60) seine Tätigkeit öffentlich aufgenommen. In der Absicht der zeitgenössischen Stadtverwaltung sowie des Autors der Reform sollte es eine Schule von humanistischem Charakter mit einer strikt protestantischen konfessionellen Ausrichtung und einem konservativen Erziehungsmodell werden (Salmonowicz, 1978, 141). So ein Unterrichtsmodell wie auch eine solche Religionsformation und Erziehung im Gymnasium ergeben sich direkt aus den Angaben, die im 40 Seiten starken Druck im Format Quarto *Novae scholae T[h]orun[i]ensis ratio doctrinae et disciplinae* (weiter im Text: *Ratio*, 1568), der im selben Jahr in der Danziger Druckerei Jakob Rhodes erschienen ist, genannt wurden. Der besagte Druck, der heutzutage in den Beständen der Öffentlichen Woiwodschafsbibliothek – Kopernikus-Bücherei in Thorn aufbewahrt wird (Sign. 102799), enthält vor allem *Constitutio Scholae T[h]oruniensis* (*Ratio*, Bl. [B4]–[E4]), die die Grundsätze religiöser Erziehung, das Lehrprogramm sowie die an der Mittelschule geltenden Ordnungsvorschriften beschreibt (Dreikopel, 2015, 59–67; 2016, 63–70). Dem Inhalt gehen ein in gewisser Weise programmatisches Geleitwort Mathias Breus voraus, der „candido et aequo Lectori“ gewidmet ist (*Ratio*, Bl. A2–A[4]), sowie eine Ansprache anlässlich der Einführung des neuen Rektors, gehalten von Pastor Simon Musaeus (Tync, 1928, 29, 36–37, 63), Doktor der Theologie und Ehrenprofessor am Gymnasium, der an der Spitze des protestantischen Klerus in Thorn stand (*Ratio*, Bl. A[4]–[B3]). Die zwei letzten Blätter des Drucks von 1568 (*Ratio*, Bl. [E4]–[F1]) enthalten ein lateinisches Carmen, dessen Verfasser Lukas Schubbe (Lucas Schubbaeus) war, der damalige Konrektor der Schule. Unser Wissen über den Autor dieses dichterischen Werkes ist leider fragmentarisch und bezieht sich ausschließlich auf die Thornische Zeit der didaktischen und literarischen Tätigkeit Schubbes, d.h. die Jahre 1568–1572 (Tync, 1928, 62, 66). Mit Sicherheit war er ein Mensch, der eine sorgfältige Bildung erhalten hat und wahrscheinlich, ähnlich wie Rektor Breu, den Titel eines Magisters der Künste besaß. Das belegen sowohl die Position Schubbes in der Struktur der Schule als auch die Tatsache, dass ihm die Leitung des Unterrichts in der damals höchsten Klasse, also der sechsten, anvertraut wurde. Es ist hinzuzufügen, dass der Unterricht in höheren Klassen, von der vierten bis zur sechsten, im zweijährigen System verlief. Somit befanden sich unter der Obhut des Konrektors junge Männer, die in der Tat den letzten Abschnitt der Bildung im neunjährigen Gymnasium absolvieren mussten (Salmonowicz, 1978, 141). Aus den Einträgen in den Schulgesetzen (*Ratio*, Bl. D[1]–D2) geht hervor, dass Schubbe in der genannten Klasse griechische und lateinische Grammatik auslegte, Übersetzungsseminare in beiden klassischen Sprachen leitete und *Carmina aurea*

von Pythagoras, *Gnomien* von Phokylides sowie die *Epistulae ad familiares* von Cicero zum Gegenstand der Lektüre machte (Dreikopel, 2015, 63–64). Er war auch ein begabter Dichter, was nicht nur das obige Carmen, sondern auch das im Hexameter verfasste biblische Poem *Geschichte der Taten des heldenhaften Führers Gideon*, veröffentlicht im Jahre 1569 in der Thorner Druckerwerkstatt Stanislaus Worffschauffels (Tync, 1928, 62), das heutzutage in den Beständen der Danziger Bibliothek der Polnischen Akademie der Wissenschaften aufbewahrt wird (Sign. Qb 10062 adl. 18), belegen.

Das mich in dieser Studie interessierende *Carmende nova constitutione Gymnasii T[h]oruniensis* verfasste Schubbe auf Latein mithilfe von metrischem Maß, das in diesem Fall der elegische Distichon ist. Dieser Text wird einerseits in den typischen Strang der Gelegenheitsdichtung eingereiht, andererseits stellt er ein wichtiges Zeugnis dar, in dem der Autor dem Leser gewissenhaft die Hintergründe der Umstrukturierung und Reform der Thornischen Schule näherbringt. Angesichts der Bedeutung des Gedichts von Schubbe als Quellenmaterial sowie der offensichtlichen Einschränkungen, die sich für den Übersetzer durch die Notwendigkeit ergeben, den Anforderungen des lateinischen Metrums gerecht zu werden, habe ich mich entschieden, eine Übersetzung in Prosa vorzunehmen. Die Stellen in der Übersetzung, die ich in eckige Klammern gesetzt habe, sind Ergänzungen oder Zusätze von mir als Übersetzer. Ich füge außerdem eine Transliteration des Carmens aus dem Jahr 1568 bei, in der ich die Schreibweise und Interpunktion vereinheitlicht sowie die vom Autor verwendeten Abkürzungen aufgelöst habe. Im Originaltext nehme ich die notwendige Korrektur vor, deren lexikalische, syntaktische und metrische Begründung ich im Kommentar zur Übersetzung darlege.

* * *

**Carmen de nova constitutione Gymnasii T[h]oruniensis,
scriptum a Luca Schubbaeo, eiusdem Conrectore**

Si quis opus studiis neget esse virisq[ue] peritis,
floreat ut Christi coetus et urbis honos,
hunc ego vix sani cerebri, sed mentis egentem
et reor, et moneo, gustet ut elleborum.

^{/5/} Artibus absq[ue] bonis sed non doctrina parari
et sine linguarum cognitione potest.

Nobiscum pariter constat non nasci et artes,
sed nos erudiunt limina docta scholae.

Publica res igitur, nec non Ecclesia Christi

^{/10/} poscit honoratas constituisse scholas.

Haec reputans noster vigilanti mente Senatus
ampla monasterii templa domosq[ue] capit.

Idq[ue] repurgatum veterem traduxit in usum
et celebris voluit nomen habere scholae.

^{/15/} Sumptibus immensis habitacula plurima Phoebos
condidit et Phoebi quos pius ardor habet.

Nec satis hoc, variis multos eduxit ab oris
artibus insignes et pietate viros,
qui pueris tradant teneris elementa sub annis

^{/20/} et doceant mores cum pietate bonos.

Caetera quid memorem? Tali ratione docentes
utuntur, velut haec edita forma refert.

Hic Germanus homo Graium praeterq[ue] Latinum
sermonem discet verba Polona loqui.

^{/25/} Namq[ue] professorem nutrit schola nostra Polonum,
ingenii Musae quem decora[ve]re bonis.

Sarmaticusq[ue] puer, studium nisi desit et usus,
discet Teutonicos ore referre modos.

Passibus ergo citis, seu te Germanica tellus,

^{/30/} sive Polona tenent tecta, venito puer!

Sumptibus hic aequis artes moresq[ue] pudicos
et veri disces dogmata pura Dei.

At vos, o cives, pia facta iuvate Senatus
vestraq[ue] sit doctas cura fovere scholas.

^{/35/} Hospitiis pateant aedes, adiungite mensis,

Qui[bu]s sors magnificas dura negavit opes.

Sic alias haec ante scholas caput ex[s]eret altum
et vestrum memori nomen honore feret.

Christe, Dei fili, nostrum Tu dirige coetum,

^{/40/} dicat ut et faciat non nisi grata Tibi.

* * *

Lied zur Feier der neuen Art der Organisation des [Unterrichts] am Thornischen Gymnasium, geschrieben von Lukas Schubbe, dem Konrektor dieser [Schule].

^{/1-2/} Soll jemand behaupten, dass wir weder Wissenschaften noch Gelehrte brauchen, damit sich die Gemeinschaft Christi und der gute Ruf der Stadt entwickeln können, ^{/3-4/} so finde ich, dass eine solche [Person] nicht ganz gesund im Kopf ist und ihr sicher der Verstand fehlt; ich empfehle [also], einen Sud aus Nieswurz zu kosten. ^{/5-6/} Die Bildung hingegen darf also nicht erlangt werden, ohne die moralischen Vorzüge und die Kenntnis der Sprachen zu [erwerben]. ^{/7-8/} Es ist jedoch bekannt, dass [derartige] Fähigkeiten nicht von Geburt an vorhanden sind, sondern wir sie erwerben, wenn wir die Schwelle der Schule voller

Gelehrsamkeit [überschreiten].^{/9-10/} Daherfordern sowohl der Staat als auch die Kirche Christi [von uns], dass wir hervorragende Schulen schaffen.^{/11-12/} Unter Berücksichtigung dessen und mit Bedacht hat unser Stadtrat die Tempel sowie die großzügigen Klostergebäude erworben.^{/13-14/} Nach ihrer Renovierung widmete er sie wieder dem früheren Gebrauch und wünschte sich, dass sie den Ruf einer ausgezeichneten Schule erlangten.^{/15-16/} Durch immense Aufwendungen hat sie unzählige Sitze nicht nur für Febus, sondern auch für diejenigen geschaffen, die von seiner heiligen Flamme gehalten werden.^{/17-18/} Darüber hinaus hat sie fromme und gelehrte Männer aus verschiedenen Teilen der Welt herbeigerufen,^{/19-20/} um den Jungen von klein auf die Grundlagen des Wissens zu vermitteln und sie in guten Sitten und Frömmigkeit zu unterrichten.^{/21-22/} Warum sollte ich die übrigen Angelegenheiten erwähnen? Beim Unterrichten verwenden sie eine Methode, die das [in diesem Werk] dargestellte Muster widerspiegelt.^{/23-24/} [Hier] wird der Neuankömmling aus Deutschland neben dem Sprechen in der griechischen und lateinischen [Sprache] auch lernen, sich in der polnischen Sprache auszudrücken.^{/25-26/} Denn unsere Schule hält einen Professor der polnischen [Sprache], den die Musen mit Talenten [reich] beschenkt haben.^{/27-28/} Auch ein Junge, der aus Polen[stammt], sofern [ihm] Eifer und Praxis nicht fehlen, lernt, sich in der deutschen Sprache auszudrücken.^{/29-30/} Komm also schnell, junger Mensch, unabhängig davon, ob dich das deutsche Land oder polnische Hütten bei sich halten!^{/31-32/} Bei denselben Ausgaben wirst du hier Wissen und anständige Sitten erwerben sowie die unbefleckten Lehren des wahren Gottes [kennenlernen].^{/33-34/} Ihr Bürger hingegen, unterstützt die frommen Werke des Stadtrates und sorgt dafür, dass gebildete Schulen gepflegt werden.^{/35-36/} Öffnet den Neuankömmlingen die Türen eurer Häuser und deckt Tische [für diejenigen], deren schweres Los den Weg zur großem Reichtum verschlossen hat.^{/37-38/} Möge diese Schulesich auf diese Weise höher erheben als andere und euren Namen mit dankbarem Respekt tragen.^{/39-40/} Du, Christus, Sohn Gottes, führe unsere Versammlung so, dass sie nur das spricht und tut, was dir wohlgefällig ist.

Kommentar:

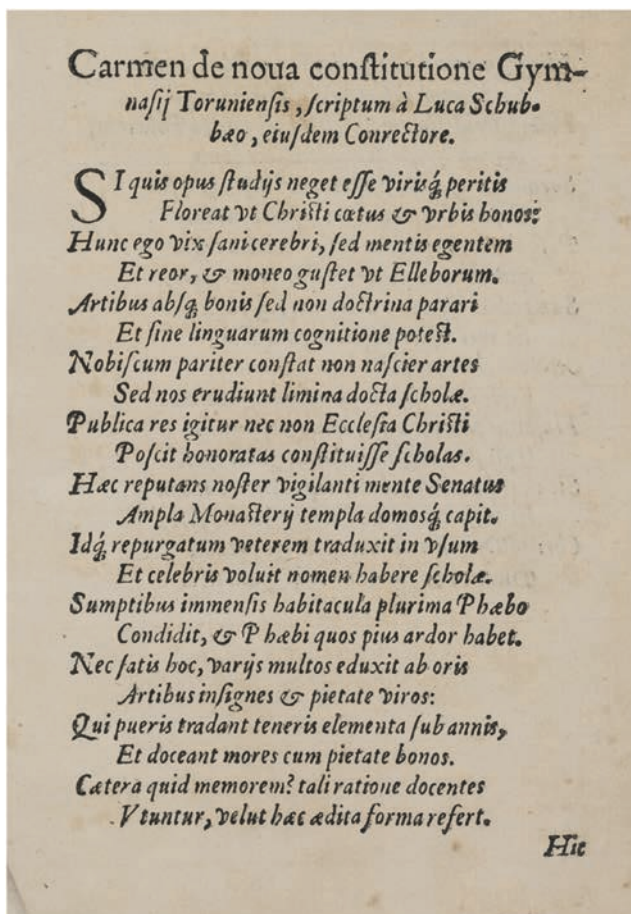
^{/3-4/} ... einen Sud aus Nieswurz zu kosten (...*gustet ut elleborum*): Nieswurz, griech. *helléboros*, lat. *elleborus*, *elleborum*, *veratrum*; es handelt sich genau um ihre weiße oder schwarze Variante (*veratrum album*, *veratrum nigrum*), die oral verabreicht wurde, und zwar bei Zuständen von Unzurechnungsfähigkeit, Wahnsinn und sogar Verrücktheit als Heilmittel aufgrund ihrer stark reinigenden Wirkung auf den Körper (Abramowiczówna, 1960, II, 103; Gawryś, 2008, 192; Korpanty, 2001, I, 641; Plezia, 1998, II, 308).

^{/7-8/} ... *Es ist jedoch bekannt, dass ... Fähigkeiten nicht von Geburt an vorgehanden sind...* (*Nobiscum pariter constat non nasci et artes*): an dieser Stelle berichte ich den Originaltext von Schubbe und schlage anstelle des nicht in der lateinischen Sprache existierenden Wortes *nascier* die Infinitivform *nasci* vor, die

sowohl lexikalisch als auch syntaktisch gerechtfertigt ist, sowie die nachfolgende Konjunktion *et* (hier: *jedoch*), die den metrischen Regeln entspricht; man kann vermuten, dass wir im Originaltext vom 16. Jahrhundert eher mit einem Druckfehler als einem Mangel an philologischen Kompetenzen des Dichters zu tun haben.

^{111-12/} ... *hat unser Stadtrat die Tempel sowie die großzügigen Klostergebäude erworben (noster... Senatus ampla monasterii templa domosq[ue] capit)*: diese Stelle bezieht sich auf die Ereignisse von 1559, als die städtischen Ratsherren die Kirche der Himmelfahrt der Allerheiligsten Jungfrau Maria, die allgemein als Marienkirche bekannt ist, zusammen mit den Klostergebäuden vom Franziskanerorden erhalten und an die Protestanten übergeben haben; der zweite Tempel, den der Dichter erwähnt, ist die heutige Domkirche St. Johannes der Täufer und Johannes der Evangelist, die bis zum Ende des 20. Jahrhundert als Johanneskirche bezeichnet wurde; es ist zu beachten, dass während die erste Kirche und die Klostergebäude den Protestanten zur Verfügung gestellt wurden, die Johanneskirche bis zum Jahr 1596 gemeinsam von Katholiken und Protestanten genutzt wurde (Tync, 1928, 24–26; Dreikopel, 2015, 60).

^{113-14/} *Nach ihrer Renovierung widmete er sie wieder dem früheren Gebrauch... (Idq[ue] repurgatum veterem traduxit in usum...)*: eine gründliche Renovierung der Klostergebäude führte man in den Jahren 1564–1565 durch; nach derer Abschluss wurden die Gebäude für die Bedürfnisse der bereits bestehenden städtischen Schule vorgesehen, die bei der Johanneskirche und ab 1565 auch bei der Kirche der Jungfrau Maria funktionierte; in diesem

Die erste Karte von *Carmen de noua constitutione Gymnasij Thoruniensis* von Lukas Schubæus dem Jahr 1568.

Quelle: Öffentliche Woiwodschafsbibliothek – Kopernikus-Bücherei in Thorn, Sign. 102799.

Zusammenhang hat der Stadtrat sie tatsächlich für ihren früheren Zweck vorgesehen, da dort seit dem 14. Jahrhundert, noch zur Zeit des Franziskanerordens, eine Klosterschule betrieben wurde (Tync, 1928, 26–27).

^{/15-16/} *Febus...*: *Febus*, griech. *Phoibos*, lat. *Phoebus* – „Strahlender“, ein Epitheton und häufig, besonders in der lateinischen Sprache, der Name Apollons; im Gedicht von Schubbe erscheint er zweifellos als Gott der Weisheit und Führer der Musen, die die Aufsicht über alle Bereiche von Wissenschaft und Kunst haben (Kopaliński, 2015, 51, 800).

^{/17-18/} ... *hat sie fromme und gelehrte Männer aus verschiedenen Teilen der Welt herbeigerufen...* (...*variis multos eduxit ab oris artibus insignes et pietate viros...*): auf der Liste von zehn Lehrern, die 1568 den Unterricht im Gymnasium begannen (*Ratio*, 1568, Bl. D[1]–D2), befindet sich tatsächlich nur einer, nämlich Leopold Pannonius, bei dem man vermuten könnte, dass seine Heimatstadt Thorn war (Tync, 1928, 62). Die übrigen, und zwar Rektor Breu, Konrektor Schubbe, Ehrenprofessoren Musaeus, Cziremberg, Burchardi wie auch Gutting, Thulmeiner, Coletus und Nicolai, die in der Schule als *collegae tätig waren, stammten aus außerhalb von Thorn*.

^{/25-26/} *Denn unsere Schule hält einen Professor der polnischen [Sprache]...* (*Namq[ue] professorem nutrit schola nostra Polonum...*): diese Stelle hatte damals Michael Nicolai inne, der als polnischer Kantor in der Marien- und der Johaneskirche tätig war; von ihm haben wir außer diesen Erwähnungen keine weiteren Informationen; hingegen kennen wir ziemlich genau die Einzelheiten über das Funktionieren der sog. *Schola Polonica* am Gymnasium, die übrigens eine Art Besonderheit des Unterrichts an der Thorner Schule ausmachte, insbesondere in den höheren Klassen (*Ratio*, 1568, Bl. C[1]–C3; Tync, 1928, 39–40; Dreikopel, 2015, 62–64).

Bibliographie

- Abramowiczówna, Z. (hg.) (1958–1965). *Słownik grecko-polski* [Griechisch-polnisches Wörterbuch]. Bd. 1–4. PWN.
- Breu, M. (1568). *Novae scholae T[h]orun[i]ensis ratio doctrinae et disciplinae*. Excudebat Iacobus Rhodus.
- Dreikopel, T. (2015). Ustawy Gimnazjum Toruńskiego z 1568 r. (Theil. I – wychowanie i program nauczania). Przekład z języka łacińskiego [Schulgesetze des Thornischen Gymnasiums von 1568. (Bd. I – Erziehung und Lehrprogramm). Übersetzung aus dem Lateinischen]. *Folia Toruniensia* 15, 59–67.
- Dreikopel, T. (2016). Ustawy Gimnazjum Toruńskiego z 1568 r. (T. II – przepisy porządkowe). Przekład z języka łacińskiego [Schulgesetze des Thornischen Gymnasiums von 1568. (T. II – Ordnungsvorschriften). Übersetzung aus dem Lateinischen], *Folia Toruniensia* 16, 63–70.

- Gawryś, W. (2008). *Słownik roślin zielnych (łacińsko-polski)* [Lateinisch-polnisches Wörterbuch der Kräuter]. Officina Botanica.
- Kopaliński, W. (2015). *Słownik mitów i tradycji kultury* [Wörterbuch der Mythen und Kulturtraditionen]. Oficyna Wydawnicza RYTM.
- Korpanty, J. (hg.). (2001). *Słownik łacińsko-polski* [Lateinisch-polnisches Wörterbuch]. Bd. 1–2. PWN.
- Plezia M. (hg.). (2007). *Słownik łacińsko-polski* [Lateinisch-polnisches Wörterbuch]. Bd. 1–5. PWN.
- Salmonowicz, S. (1978). Nauczanie filozofii w Toruńskim Gimnazjum Akademickim (1568–1793) [Philosophieunterricht am Akademischen Gymnasium in Thorn (1568–1793)]. In Szczucki L. (hg.). *Nauczanie filozofii w Polsce w XV–XVIII w.* [Philosophieunterricht in Polen im 15.-18. Jahrhundert] (S. [137]–197). Wydawnictwo PAN.
- Schubbaeus, L. (1569). *Historia rerum gestarum heroici ducis Gedeonis*. [Excudebat] S[tanislaus] Worffschauffel.
- Tync, S. (1928). *Dzieje Gimnazjum Toruńskiego (1568–1793)* [Die Geschichte des Thornischen Gymnasiums]. Bd. 1. Towarzystwo Naukowe w Toruniu.